

Հ. ԱՐՍԷՆ Վ. Ղ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԻԱՆՁՆ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ

Ծն. ի Պարտիզակ, 18 Հոկտ. 1870 - Վ.ԽՃ. ի Բատուա, 9 Յունիս 1932

ՄՈՒԹԻՆ ՄԷՋ ԽՕՍՔԵՐ

(Հ. ԱՐՍԷՆ ՎՐԴ. ՂԱԶԻԿԵԱՆԻ ՀՈԳԻՐՆ ՀԵՏ)

Ս. Ղազար, Հայոց հոգեթով կողակ, հոգիս վշտերուդ ճանրուծիւնն ունի, եւ սիրտս մըւսայլը պատերուդ տրտմանախի՞ծ խորհուրդին:

Գիշերն հսկայական եւ մոայլ վիշապի մը պէս դանդաղօրէն կը յառաջանայ հոգւոյս կիսա-կործան աւերակներուն թշուառ միայնութեանը վրայ. ու լուսինն՝ անսահման տրտմութեամբ աուցուն, իր կուսական սիրտը կը խեղդէ կապտաւուն լճակի մը մայրական որբութեանը մէջ: Հեռուն կարապներ, խարտիշահեր կոյսերու աստուածային նազանքներով պարուրուած՝ իրենց երկնային սպիտակութիւնը կը մերկանան, և կու լա՛ն յոգնած աչքերով, վիզերնին հա-կած անհոգ ալեակներու անգործութեան, և իրենց վիշտը կախած լճակին մէջ տարուբերօրէն ծը-փացող աստղերուն բիւրեղներէն, երկնեանց և դիւթիչ:

Մահը կորաքամակ, երկայն և նիհար պարանոցով, աչքերը լեցուն կրակով և հազգեցիկ սարսուռներով, կը սլլուի անտիրական հոգիիս հպարտ գալարումներուն, և կը ջանայ ճգմել բոլոր պերճութիւններն իմ առոյգ տարիքիս, և անիմանալի հրաշալիքներն իմ փոթորկած և ան-հանդարտ իմացականութեան:

Տխուր եմ: Տրտմութիւն մը՝ որ գերեզմանին կը մօտեցնէ իմ գերզգայուն հոգին: Չայն մը վտիտ, կարծես ինձ հասնող քսան դարերու անխորտակելի և անաւոր հեռաւորու-թենէն, զանկիս մէջ կը մրճահարէ տիեզերքին մէջ սաւառնող լինելութիւններուն է՛ն հզօրն ու սոսկալին:

Ոտքի՛ կ'ելլեմ, ու ձեռքերս ջղուտ, ու հոգիս գալարուն, ու սիրտս աստուածօրէն գազաթ-նացած՝ կը նետուի սենեակիս պատերուն վրայ, ու կը ջանամ ոչնչացնել անիմանալի զգայնու-թիւններու խաւարչուտ շիրմներն, որոնք երբեմն կը յառնեն բարձրօրէն սեւաթոյր վիհերու թաքեալ խորութիւններէն:

Ու ձայնը գորշ, անգրչիրիմեան հազարաւոր դեղնորակ լեզուակներով հարուստ՝ դարձեալ կը բարձրանայ շուրջիս լճացած տուայտանքներուն մէջ, և անողորմօրէն կը կրկնէ. «Մեռա՛ւ, մեռա՛ւ»: Երկինք կը գահավիժի իր կատարներէն, և վայրագ հրեշականութեամբ կը պատուէ հողին առինքնող մերկութիւնը. ու ծառերը կը մխրճին անծայրածիր կապոյտին մէջ, և կը վայնասու-նեն բորենիներու անզսպելի վոհմակին հանգոյն:

Մա՛հ և Աստուած: Ո՞վ է աւելի անըմբռնելի և հզօր, ո՞վ իմ մենասէր հոգիս, ո՞վ իմ վայր-կեան առ վայրկեան թախիժով և տառապանքով զարդարուող անմարմին գոյութիւն....:

Մեռա՛ւ....: Ո՞վ, ո՞վ մեռաւ: Տիեզերքը իր փոթորկածուփ տիտանի ծամբը յանձնած մրրկաշունչ հովերուն՝ կը վարգէ անորոշութիւններու անհուն միջոցին մէջ, և ծով ու ովկիան կ'անցնին հոգիիս ծործորներէն, ու լեռ և բլուր կը զարնուին ճակտիս ամպրոպներուն, ու գետ ու լիճ կը փոթորկին իմ դիակնա-ցած, անզգայացած էութեանս յանդիման, ու կը փախչին, կը վարգեն խառնիճաղանճ ամբոխ-ներու ողբալի թշուառութեանը հանգոյն:

Մա՛հ, մա՛հ, մա՛հ: Մա՛հ, հեռո՛ւ, հեռո՛ւ ինձմէ... բայց, ի՛նչ է այս, երակներուս մէջ կը զգամ պրկումը երկնա-ռաք շանթերուն, և անիծեալ քրքիշը մահուան փշրուած ակունքներուն ընդմէջէն ժայթքող...:

Ի՛նչ է գիշերն այս աստեղազարդ, և սա լուսնակն անբացատրելի, ի՛նչ են կարապներն այս յարատեւօրէն շրջուն, և լիճն այս խաղաղ, և լիճն այս տրտում, և լիճն այս վշտերուս հետ, վշտերուս պէս փշրուող:

Տիեզերքին մէջ ոչինչ կայ պաշտելի ո՞վ հոգիս, ոչինչ կայ հսկայական և անըմբռնելի. միայն Մահն է անսկիզբ, անվախճան և հզօր. միայն Մահն է դիմացող ժամանակներու քանդիչ տիրա-կանութեան, և զուգահեռ ընթացող Այտ'ր հետ՝ զոր տառապող մարդկութիւնը կը կոչէ Աստուած:

Վաղը, Վարդապետ, երբ արեգակն հորիզոնին սիրտն սկսի շոյել, ու երբ զեփիւռն ոստե-րուն մէջ իր առաջին մարգարիտները սրսկէ՝ պարտասած հոգերով պիտի դիմեմ դէպ ի մօտակայ սա տաճարն, և երկիւղածօրէն աղօթեմ Զեր պարգունակ հոգիին համար:

Պիտի աղօթեմ, վարդապետ, խեղդած իմ երիտասարդ բուռնցքիս մէջ յոռետես էութեանս բոլոր բոցացայտ կրքերն անուղղայ, և ապտամբ շանթերն իմ տառապահոծ մարմնիս, որոնք ցաւի ժամերուս կը սիրեմ ուղղել Ամենակալին հեզ հզօրութեան և ամենագութ բարութեան:

Վաղը, նեղ և կանաչով եզերուած փոքրիկ արահետ մը իմ տրամութիւններուս պիտի ընկերէ դէպ ի տաճար. ու ես պիտի ջանամ մոռնալ բոլոր գեղեցիկ և կապուտաչուի կոյսերն՝ որոնք հոգիս դիւթեցին, և որոնք եղան սպեղանին իմ արիւնտամ և տոչորուն կեանքին:

Վաղը, դարձեալ իրարու հետ պիտի խօսինք, ես խոսվուն և Գուք միշտ խաղաղ. ու Գուք սիրելի վարդապետ, դարձեալ ինձ պիտի պարզէք հրաշալիքներն «Երուսաղէմ Ազատեալ»-ի, «Գրախոս Կորուսեալ»-ի, և անբացատրելի չքնադութիւնները Տանդէի «Աստուածային Կատակերգութեան»:

Հիմա, որ ա՛լ չկաք, հիմա, որ ճերմակ քար մը դրին Ձեր վրայ՝ չկայ ո՛չ ոք որ ինձ խօսի բանաստեղծութեան լայնածաւալ բարութենէն, առուակներու թովչութենէն, և խորհրդաւոր, անբացատրելի շշուկներէն՝ հետզհետէ մարմնող, հետզհետէ նուազող տերեւներուն:

Մահ, մահ, մահ:

Հորիզոնը պայծառ է և լուսաւոր, ու լինք կը ծփայ խաղաղ և երջանիկ, ու նաւակները կը տահին զոյգ առ զոյգ դէպ ի անմեղունակ խաղաղութիւններ:

Մահ, մահ, մահ:

Երկու ճնճուկ, երկու ճիւղերու վրայ անշարժօրէն կը նային հեռաւոր ունայնութիւններու արձանացած անտարբերութեան, և անգիտակից զգայնութեամբ կը թեւահարեն տերեւներուն ծանր ու լայնանիստ տրամութիւնը:

Երկնքէն սեւ երկը մը կ'երկնայ մինչեւ հոգիս, և հողին է՛ն խորունկ շերտերէն երկու միա՝ կանի ստուերներ ցուրտ համբոյրներ կը դրկեն շրթունքներուս մեռելակա՛ն դալկութեան:

Աղջիկներ կ'անցնին ճերմակ և իմաքարով լեցուն անվերջանալի ճանապարհներէ, և կը ժրպտին սիրահալ սրտիս բեհեզագարդ մանուկներուն...:

Կեանք և Մահ:

Ե՛ս ալ, լուսնակ գիշերով և կամ արեւովառ օր մը՝ պիտի մեռնիմ անպայման, և պիտի լսեմ ժայռերու և անդունդներու, ծառերու և թուփերու աղիողորմ լացը անմահական տիեզերքին մէջ, ու վերջապէս բնութեան է՛ն հզօր տարրերը պիտի հիւծին և եթերանան արցունքի մը պէս թշուառ, արցունքի մը պէս սո՛ւրբ և անմոռանալի:

Մահ, մահ, մահ:

Մեռա՞ք... ո՛չ, ո՛չ վարդապետ, Գուք աստղերուն պէս բոլոր դարերուն կը պատկանիք: Ծաղիկներուն պէս միշտ բոյր ունիք, և տերեւներուն պէս միշտ հոգեթով շշուկ:

Վաղը, երբ ցուրտ հով մը ներս խուծէ սենեակէս, և լսեմ երկիւղած կանչը կոչնակին՝ վարձ դամառն արշալոյսին հետ պիտի սողոսկիմ իմ սիրած տաճարէս ներս, ծնրադրեմ սիրնի մը տակ և աղօթեմ, սիրելի՛ վարդապետ, Ձեր անոյշ, Ձեր տաք, Ձեր բանաստեղծի մը պէս պա՛րզ հոգիին խաղաղութեանը համար:

Ազուլոյէն դէպ ի վենետիկ: Առաջին մտածումս կ'ըլլայ հանդիպիլ անգամ մ'իւս մ'յն սեւ նեակը՝ ուր թողուցի իմ հեռաւոր մայրիկս, բիրաւոր համբոյրներու մէջ:

Մայրիկ:

Ո՛չ ոք կայ սենեակին մէջ. միայնութիւնը բուռի մը պէս բազմեր է կահ կարասիներուն վրայ՝ և ապակեայ երկու ճերմակ աչքերով կը թափանցէ կուրծքէս ներս:

Մայրիկ...:

Ու յանկարծ, իւրաքանչիւր իր կ'ոտոտտէ հոս ու հոն. ամէն ինչ կերպարանքը կ'անէ իմ հեռաւոր մայրիկին, և բիրաւոր տեսիլներ կը գրկեն խոհերով ծանրաբեռն դուրիս... և տակաւ առ տակաւ կը զգամ տաք համբոյրներու տարափը շրթունքներուս և բոցավառ այտեւրուս վրայ:

Մայրիկ, մայրիկ:

Անոյշ և անիմանալիօրէ՛ն սուրբ էակ, վարդերու հոգիով և յասմկներու անուրջներով դուն պճնուած եղեմակա՛ն բարութիւն, դուն սրբութիւն և պերճութիւն գզլիւիչ, դուն անբացատրելի խորհուրդ. դուն ոսկեհիւս զգայնութիւն, և երազի մէջ օրօրուող տարտամ գեղեցկութիւն:

Տիեզերքին մէջ միայն Մայրն է աստուածօրէն սէր և բարութիւն:

Եկո՛ւր, եկո՛ւր դարձեալ որբացած և անտիրական գաւակիդ, եկո՛ւր դարձեալ զգուշ խոսողիդ՝ ներս իմ անհանգարտ գանկին, եկո՛ւր դարձեալ մոռցընել կուտակուող ցաւերն իմ լայնանիստ ներաշխարհին:

Ի՛նչքան անոյշ էր և տարտամ ժպիտդ, իմ աննմա՛ն մայրիկ, ո՛րքան երջանիկ էր հոգիս ծոցիդ մէջ թաւալուն, ու ո՛րքան քնարական բանաստեղծութիւն նայուածքներէդ նայուածքներէ:

Ու հիմա, ո՛վ Տէր, սա բնութեան խորախորհուրդ գերազանցութիւններուն առջեւ, կը ծըն՝ ներուն որբութեան և աննկարագրելի տառապանքին անդորրութեանն ի խնդիր:

Մայրիկ, մայրիկ...:

Ո՛ւր եմ, ո՛ւր եմ, զո՞վ կը կանչեմ...: Հանդարտէ՛ ո՛վ հոգիս, երա՛զ է, երա՛զ...:

Լռութիւն, ցաւ և տառապանք:
Ամէն յիշատակ արցունք ունի, և իւրաքանչիւր արցունք անգոր է մեղմացընել վշտին ծաւրութիւնը:

Վենետիկ եմ: Միտքս կու գայ ջրանցքի մը կանաչ կողերուն բարձրացող հսկայ պալատը, Մուրաթ - Ռափայէլեան պալատի վարժարանը, ուր հոգիս իր առաջին անուրջներն առաւ, ու միտքս իր ճախարանքներն անկայուն:

Քաղցրանումս՝ վարժարան, դո՛ւն իմ հեռաւոր և անմոռանալի՝ սրբավայր, դո՛ւն յիշապակներուս յակիրթեայ սրտին վրայ բաբախող պերճութիւն, հիմա, արցունքոտ աչքերով և երեւուն շրթներով, կու գամ համբուրել ոսկի երազի մը մէջ՝ մայրութիւնը պատերուդ և խորհրդաւոր լռութիւնը պարտէզիդ խոնարհ ծառերուն:

Նաւուն մէջն եմ. դէպ ի Ս. Վազար, դէպ ի Հայոց Կղզին:

Ակնոցներն աչքին, հեռաւոր տեսիլքի մը հրապոյրէն առինքնողի մը երեւոյթով, անշարժ, խորունկ ինքնամիտմամբ լեցուն՝ կը տեսնեմ վարդապետը, որ իր սովորական երազութեամբ կը դարձնէ սրբազրուելիք «Բազմավէպ»-ի մը էջերը: Չեմ յանգզնիր խոսվել անոր աշխատանքի այս անսովոր պահը: Այս գրչի և մտքի տիտանը յոգնիլ չի գիտեր. ու իրեն համար աշխատանքը համարժէք է շնչելու, ապրելու համար...:

Վերջացուց. «Բազմավէպ»-ը մէկ կողմ կը դնէ և կը սկսի ծուխ մը պատրաստել: Ուտքի կ'ելեմ, և հանդարտ քայլերով մօտենալով.

— Վարդապետ...
Աչքերը կը բարձրացնէ առանց երբեք կանչի մը երկրորդողի տպաւորութեամբ, ու Անոր խոր նայուածքը, դարերուն վրայ քալող հսկայի մը նման կը մխրճի հոգիս մէջ... ու ես չեմ գիտեր ինչու բոցավառ երեւակայնութեանս մէջ կը հրախրեմ խաւարն անդունդներու և խորանիստ մոայլը լայնածաւալ ծովերու:

Ե՛ս՝ Պայրընը, առանց փոթորիկի մը ահաւոր վայնասուններուն դեռ չեմ կրցած վերյիշել առօրեայ վերյիշումներուս մէջ: Այս մարդիկը բնութեան է՛ն հզօր տարրերուն խտացումն են: Անոնց հոգիին մէջ տիեզերքը ամէն առաւօտ կը ծագի արեւին նման, և ամէն իրիկուն կը պսակուի ստուերներով:

Չայնս քիչ մը եւս բարձրացընելով,
— Վարդապետ, ե՛ս եմ...
— Դո՛ւն տղա՛ս... հո՞ս, ի՞նչ կ'ընես, ի՞նչպէս ես, մայրիկը մեկնեցա՛ւ... նստէ՛, նստէ՛, բայց ինչո՛ւ աչքերդ կարմիր են...
Զեմ դիմանար, ու յանկարծ խոր և յուսահատ լացս կը կրկնապատկուի: Գեղեցիկ աղջնակ մը ինձ կը նայի քրոջ մը աստուածային բարութեամբ: Խոշոր կաթիլներ կ'իյնան «Բազմավէպ»-ին վրայ... մինչ ծովը կը ժպտի արեգակին դէմ, ու ստուերները կը գրկեն իրանը ծովուն և օգոստափառ ծիծաղն արեգին:

Վարդապետը կը ջանայ հանդարտեցընել զիս, անոյշ և համոզիչ խօսքերով... բայց, յանկարծ անոր գերզգայուն հոգին կը փոթորկի մտածումներով, դեղին գոյն մը կը շրջի ճակտին և երեսին վրայ, և շրթունքները կը կարկամին մանիշակագոյն սարսուռներով: Ինձ կը դառնայ, կը նայի աչքերուս խորը, և հանդարտ խոհականութեամբ մը.

«Գերեզմանին հոտը կ'առնեմ, տղա՛ս... յաւիտենապէս հանգչելու պէտքը կը զգամ... կարծեմ իմ առաքելութիւնս վերջացաւ... մտածումներուս և հոգերուս հոյլը հետզհետէ կը շատնայ...: Թէ որ մեռնիմ՝ զիս մի՛ մոռնար տղա՛ս... քեզ շատ սիրեցի... զիս մի՛ մոռնար տղա՛ս... զիս մի՛ մոռնար...»:

Լռեց. և ա՛լ չխօսեցաւ: Կարծես Ազրիականն իր ահեղագոռ շառաջով կը պայքարէր հոգիիս հետ. ու կղզիներու հոյլեր՝ հրաշէկ բուռնցքներու նման կը հարուածէին գանկիս դէմ:

Դեռ մինչեւ այսօր չեմ կրցած բացատրութիւն տալ այս խօսքերուն յանկարծական ժայթքումին: Ինչո՞ւ համար վարդապետը, առանց անմիջական պատճառի այսպէս արտայայտուեցաւ: Արդեօք կը զգա՞ր ոչնչացումը իր լուսաւոր և փառահեղ կեանքին, փլուզումը իր հսկայ սրտին բաբախման, փշրումը՝ արդիւնաւոր և յոգնալատալ կեանքի մը հոյակապ չքնադութեանը վրայ:

Չկրցայ պատասխանել: Մեծ սրտերուն զսպուած տառապանքը կը քարացընէ հոգիին ձայնը: Աչքերս սեւեռած մնացի Ազրիականի հեռաւոր հորիզոններուն. երկարօրէն մնացի անշարժ, քարացած և լուռ, և տեսայ թէ ինչպէս ամալի հսկայ պատառ մը կ'իջնէր հորիզոնին վրայ, և սիրազեղ զգուանքով կը գրկէր արեւն՝ որ հետզհետէ կ'օրհասէր, կարմիր ներկելով շուրերուն հեռասպառ նուագն և յարաճուն քերթուածը բարձրաբերձ նոճիկներու իրարահիւս սարսուռներուն:

Մահ, մահ, մահ:

Վենետիկ հիմա հսկայական դազաղ մըն է ինձ համար, ու Ս. Վազարու նոճիկներն՝ երկընթեք իջած խաղած խորհուրդներ, որոնցմէ հոգիս միշտ պիտի սոսկայ:

Վարդապետը ա՛լ չկայ:

Բոյնէն հեռու թռչունի մը պէս, Ան ալ իր հանճարեղ զանկը կախեց իր ուտերուն, և յաւիտենապէս քնացաւ խոր և անդառնալի քունով: Ու դարձեալ միտքս կու գայ Անոր կենդանու-

ԲԱՅԱՏ. ԾՊԱՏԱՏՈՒՄ-ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1932

Թեամբ լեցուն աչքերը, լայն և խոհուն դիմագիծը, և հանդարտորէն հոսող խօսքերուն շարանը միտքս կու գայ մանաւանդ այն վերջին իրիկունը, շոգենաւին վրայ, երբ Անոր հոգին տրտում էր Յիսուսի հոգիին պէս:

Հիմա, սենեակէս դուրս առուակը կը հոսի, և նիհար գեփիւռ մը կը գգուէ ծառերուն հոգին, լեռները կը ծռին սենեակիս վրայ, և լիճը ժայռերուն դէմ կը պայքարի անհանդարտ յուզումներով...

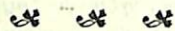
Վարդապետը ա'լ չկայ: Հոգւոյս վրայ կը գոցուին երիտասարդ տարիքիս գուարթ խոհերէն ոմանք, և տառապալից քանի մը վիշտեր՝ հոգւոյս մէջ կը բազմին արքայական հալարտութեամբ:

Տրտմութիւն ունիմ, ցաւ և տառապանք:

Հսկայական քայլերով ստուեր մը կը յառաջանայ դէպ' ինձ, և խո'ր, խոր դիտելով աչքերէս ներս՝ յոգնած և վհատ շեշտով մը կը կրկնէ « ԶԻՍ ՄԻ՝ ՄՈՈՏԱՐ, ՏՂԱՍ »:

Տրտմութիւն ունիմ, ցաւ և տառապանք:

ԱՐԱՄԱՅԻՍ ՄԱՊԵՆԱՆ

ՓՈԻՆՁ ՄԸ ԾԱՂԻԿ ԵՒ ԶՈՅԳ Մ'ԱՐՅՈՒՆՔ

Հ. ԱՐՄԵՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆԻ ԴԱԳԱՂԻՆ ՎՐԱՅ

Այս հեռաւոր ամուսնէն՝ սրտի խորունկ կսկիծով և հոգւոյ անսահման թախիծով իմացայ մահուանդ գոյժը:

Օրերով չկրցայ հաշտուիլ անողոր իրականութեան հետ և յուսացի տեսնել նորէն քեզ վիթխարի գրքերուդ մէջ ընկղմած՝ հոգիդ մեծ երգիչներու խորհրդաւոր նուագին ունկնդիր, և միաժամ անցելի փոշիներուն և մեծութեանց մէջ թափառայած...

Հոն, ուր առաջին անգամ տեսայ քեզ - վանականի մենաւոր խցիկիդ մէջ - իմ վրաս գործեցիր մին այն գեղեցիկ տպաւորութիւններէն՝ զորս երբեք կարելի չէ թաղել և որոնք մարդկային սրտին բաբախիւնին հետ կ'իջնեն գերեզման:

Այն ատեն, յիսունեւեօթը զարուններով պսակուած ճակատդ՝ վաստակաւորի յատուկ խորհրդներով բեռնաւոր՝ կարծես աւելի կ'երիտասարդանար երբ կը խօսէիր հայ լեզուի թաքուն հաւրճողութեանց շուրջ: Գիտէի թէ ինչ անսահման սէր և ինչ աննկուն կորով կապած էին քեզ գրականութեան մոգական ուժերուն:

Հոն, այդ խուցին չորս պատերուն մէջ՝ իմ պատանի մաքուս կը խորհէի՝ թէ մեծ Մխիթար երաններու վայել հրաշքն է որ կը գործէիր և հիացում կը ներշնչէիր բոլոր գրեզ ճանչցողներուն:

Այնուհետեւ Ծնունդի և Զատիկի տօներուն՝ դպրոցէն վանք մեր իւրաքանչիւր գաւառստին՝ սիրով ու խանդաղատանքով կու գայինք բարեւել քեզ:

Տաճարին մէջ, որուն խորերէն երկու հարիւր տարիներէ ի վեր դէպ ի երկինք կ'երկարէր աղօթասաց մրմունջները կուսակրօն քահանաներուն, կը լսէինք քու յորդ, բնական և անկեղծօրէն զգածուած ձայնդ: Երբ շրթունքներդ կ'արտաբերէին մեր հին տրտմանու շարականները՝ կարծես այնտեղ, խորանին առջեւ հանգչող Մխիթարի աճիւնները զիրենք պարփակող մարմարին՝ կը շարժէին, և մեր բոլոր ննջեցեալ ու նահատակ եղբայրներու հոգիները կը խայտային:

Ոսկի սիրտդ՝ որ ողբաց և մանուկի պէս արտասուեց երբ « Հայկական մատենագիտութիւն » կոթողիդ ձեռագիր երկրորդ հատորը չգտար զինադադարին՝ գիտեմ թէ ինչ ազնիւ զգացումներով տոգորուած էր, և թէ որքան քաջալերիչ և խրախուսիչ ժպիտ ունէիր այտերուդ վրայ՝ երբ կը լսէիր նորահասներու առաջին ճիշերը:

Տակաւին աչքերուս առջեւ է այն պարզ, այն քիչ մը անփոյթ, իր մեծութեան չափ՝ պարզուի և համեստ պատկերը՝ որ քուկդ էր և զոր կը պատցնէիր մենաստանին նոճեղաւար ճամբաներուն վրայ, սրահներու և նրբանցքներու մէջ՝ իբր առաջնորդ օտարական այցելուներու:

Ազդու, ուր միջոց մը կու գայիր ամբան ընթացքին՝ յոգնավաստակ մաքիդ և մարմնիդ հանգիստ տալու, կը յիշեմ թէ ինչ խանդաղատանքով շուրջդ կը հաւաքէիր վարժարանին սաները՝ փու գուարթ, ժողովրդական, ծննդավայրիդ քաղցրահունչ բարբառով կը խօսէիր թէ ինչպէս հրեղէն ձիւար կ'ուզէիր ըլլալ, մէկ ձեռքիդ մէջ՝ խաչը բռնած, միւսին մէջ՝ սուրը, այսպէս գերեզման կրային զօրութեամբ շախմատելու համար բոլոր այն բիրտ ուժերը՝ որոնք հայ ժողովուրդին վերակենդանացման ճիգերը կը ջլատեն, անոր ազատութեան ձգտումներն ու բարոյական կորովը կը սպաննեն:

Մեր օրերու Ղեւոնդ երէցն էիր կարծես՝ որով կ'ուզէիր հայ դեռատի սրտերու մէջ վառ պահել հայրենիքի սէրը: Արիւնդ էր որ կ'եռար երակներուդ մէջ, նորահաս երիտասարդի մ'ամենհի խանդավառութիւնը կը ցլար աչքերուդ, հոգւոյդ և մաքիդ մէջ՝ զոր կը յայտնէիր զրազէճերուդ առ-

թիւ, և որուն կը պարտինք այն հոյակապ գործը՝ զոր աւանդ կը թողուս ապագայ սերունդներուն:

Ահ, դեռ կը յիշեմ, անցեալ աշնան՝ երբ Պրսական պալատի հրապարակէն մինչեւ շոգեմա-կոյկ ընկերացայ քեզի, յոռետես յայտնութիւններ կ'ընէիր կեանքիդ նկատմամբ, չարաշուք զգացումով կը վախճայիր թէ գործդ չաւարտած՝ յաւիտենապէս պիտի փակես աչքերդ:

Եւ հիմակ, ո՛վ սիրտ արիւնոյ իրականութիւն, ես կ'ըլլամ միայն անիծեալ վկայ՝ այդ տխուր մարգարէութեան:

... Արդ կը հանգչիս պաշտելի կղզեակէդ հեռու, զոր բնաշխարհիդ չափ սիրեցիր և որուն սեղաններուն առջեւ աչքերուդ և մաքիդ լոյսն սպառեցիր:

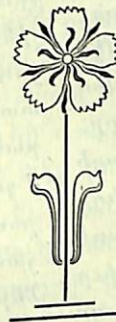
Ես կ'ուզէի, իբրեւ հայ պանդուխտ, իմ հազարաւոր բախտակիցներուս պէս ու անոնց հետ՝ տեսնել քեզ Ս. Ղազարու անդորրաւէտ շիրմատան մէջ, Հիւրմիւզի, Բագրատունիի, Ալեշանի և բոլոր ապրող և ապագայ կուսակրօն եղբայրակիցներուդ շունչին մօտիկ: Այն շիրմատան մէջ՝ որ հայ իրականութեան մեծագոյն յուշարձաններէն մէկն է, և է ուխտատեղի՝ մեր բոլոր ժողովուրդին՝ որուն մէջ մի անդամն աւելի պիտի խայտայ երբ իր պաշտած անձերուն գերեզմանն իր աչքերով իսկ տեսնէ:

Կ'ուզէի՝ որ ամբերուն զարնուող ալիքներու յաւիտենական նուաճն ըլլար խոնջ աճիւններուդ օրոր: Ու երբ իրիկնադէմին տաճարին կոչնակը զօղանջէր, երկնայած հոգիդ սաւառնաթեւ իջնէր և հայ շարականներու մեղամաղձիկ և տրտմանու շոգեցութեամբ բեռնաւոր՝ դառնար նորէն իր լուսաւոր օթեվանը:

... Բայց պատիւ քեզի, ո՛վ վեհապան՝ հոգի, որ զիտցար որոշ տարիքի մէջ հրաժեշտ տալ աշխարհային բոլոր վայելքներուն, որ այս թշուառական և հիւանդ մարդկութեան մակերեսային խիղճն ու յատակը տիղմ հե՛ռն արհամարհեցիր, և դո՛ւն՝ որ վերջապէս արշալոյսէն առաջ սկսելով մայրամուտէն՝ յետոյ միայն բաժնուեցար սիրելի գրքերէդ, ինչպէս կը հաւատեն եղբայրակիցներդ, ապրէ՝ յաւէտ հոգւոյս մէջ՝ իբրեւ մին մեր հանգուցեալ կամ նահատակ այն զրազէտներէն՝ որոնք երկրային, նիւթական շահերը մերժելով՝ քալեցին հայ մշակոյթի փշալից ճանապարհէն և իրենց մաքին կորովն ու բարոյական ուժն ի սպաս դրին անոր զարգացման համար:

Ու դազաղիդ վրայ, ծաղկեփունջի փոխան, ընդունէ՛ սա մէկ քանի տողերն՝ իբր նուէր աղքատ տղու մ'աղբաւտ սրտին, և սա մէկ քանի արցունքները՝ զորս ան քեզի կ'ուղարկէ իր հեռաւոր ամբերէն:

ՀՐԱՁ ՔԱՋԱՐԵՆՑ

ՈՒՂՂԵԼԻՓ

« Բազմավեպ » ի Մայիսի (1932) թիւ.

- 1) Էջ 220 « Մութեանքներ » ու ութերորդ տան երրորդ տողը պիտի ըլլայ՝ « Մերթ անցորդին նայուածքներէն կը խնդրեն հաց »:
- 2) Վերջին տան երկրորդ տողը՝ « Հասարակաց փոռն անկողին յաւերժական »:

Յուլիս-Յուլիսի (1932) թիւ.

Էջ 317, ա սիւն, տող 26, և էջ 319, բ սիւն, տող 16, պիտի ըլլայ Մակար (Եկմարեան), Բնագրին այդ վերջապէս՝ մեր ալ ուշադրութեան վերաբերէր անգամ: